

Ҳаёт фаолияти хавфсизлигининг ҳуқуқий ва ташкилий асослари

Гулсара Саидовна Муратова
Бухоро давлат университети

Аннотация: Ушбу мақолада ҳаёт фаолияти хавфсизлигининг асослари бўлган меҳнат муҳофазаси, меҳнат кодекси, жамоат назорати, моддий ва маънавий жавобгарликлар бўйича фикр мулоҳазалар юритилган.

Калит сўзлар: меҳнат муҳофазаси, меҳнат кодекси, қонун, модда, инсон ҳуқуқлари, маъмурий жавобгарлик, жиноий жавобгарлик, моддий жавобгарлик.

Legal and organizational basis of life safety

Gulsara Saidovna Muratova
Bukhara State University

Abstract: This article discusses the basics of life safety, labor protection, labor code, public control, material and moral responsibilities.

Keywords: labor protection, labor code, law, article, human rights, administrative liability, criminal liability, material liability.

Меҳнат муҳофазаси - иш жараёнида инсоннинг меҳнат қобилиятини, соғлиги ва хавфсизлигини таъминлаш учун йўналтирилган қонунлар мажмуаси бўлиб, ижтимоий-иқтисодий, ташкилий, техник, гигиеник ва профилактик тадбирларни ўз ичига қамраб олган. Ҳар қандай демократик жамиятда инсон ҳуқуқларини ҳимоялашга қаратилган қонун асослари бўлиши зарур.

1992 йил 8 декабрь куни қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ана шу қонун асослари бўлиб хизмат қилади. Конституциянинг IX боби инсоннинг иқтисодий ва ижтимоий ҳуқуқларини ҳимоя қилишга қаратилган.

37-моддада “Ҳар бир шахс меҳнат қилиш, эркин касб танлаш, адолатли меҳнат шароитларида ишлаш ва қонунда кўрсатилган тартибда ишсизликдан ҳимояланиш ҳуқуқига эгадир”.

39-моддада “Ҳар ким қариганда меҳнат лаёқатини йўқотганда, шунингдек, боқувчисидан маҳрум бўлганда ва қонунда назарда тутилган бошқа ҳолларда ижтимоий таъминот олиш ҳуқуқига эга”.

40-моддада “Ҳар бир инсон малакали тиббий хизматдан фойдаланиш ҳуқуқига эга” деб белгилаб қўйилган.

Х бобнинг 43-52- моддаларида инсон ҳуқуқлари, бурчлари ва эркинликлари белгиланган.

Ташкилотларда меҳнат хавфсизлигига доир барча қарор ва ҳужжатларни таҳлил қилиш, келгуси меҳнат хавфсизлиги даражасини кўтариш, иш юритишда техника хавфсизлиги машғулотларини ўтказиш, ўқув юртлари ўқитувчилари, талабалари, хизматчи ва ишчилари ўртасида шикастланишларни олдини олиш, давлат стандарти масалалари талабларига риоя этиш мақсадида 1993 йил 6 майда “Меҳнатни муҳофаза қилиш тўғриси”даги қонун қабул қилинган. Бу қонунда жамоат шартномаси, меҳнат шартномаси, кадрлар тайёрлаш ва малакасини ошириш, меҳнат интизоми, аёллар ва болалар меҳнати, ижимоий ва бошқа масалалар ёритилган.

Қонуннинг 1-7 моддаларида умумий қоидалар, 8-15-моддаларида меҳнатни муҳофаза қилишни таъминлаш, 16-21-моддаларида ишчиларнинг меҳнатини муҳофаза қилишга доир ҳуқуқларини рўёбга чиқаришдаги кафолатлар ифодаланган, 22-29-моддаларида меҳнатни муҳофаза қилишга доир қонунлар ва бошқа меъёрий ҳужжатларга риоя этилиши устидан давлат ва жамоатчилик назорати ўз аксини топган.

Ўзбекистон Республикаси Олий мажлиси 1995 йил 21 декабрда Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат Кодексини тасдиқлади. Кодекснинг VI боби 73-87-моддаларида ишга қабул қилиш ва дастлабки синов муддати, 93-113 моддаларида меҳнат шартномаларининг бекор қилиниши, 217 моддада ходимларни сут, озиқ-овқат, газли сув, даволаш-профилактика, шахсий ҳимоя ва гигиена воситалари билан таъминлаш ўз аксини топган.

Меҳнат Кодексида хотин-қизларнинг физиологияси ва оналикни ҳимоя қилиш ҳисобига олиниб, уларнинг меҳнатини муҳофаза қилиш белгиланган. Унга кўра, оғир ва организм учун зарар бўлган ишларда аёлларнинг меҳнат қилишига йўл қўйилмайди. Улар қўлда 20 кг гача, замбилғалтакда 50 кг дан ошмаган юкларни ташишлари мумкин. Ҳомиладор аёлларга давлат томонидан иш ҳақи тўланадиган таътил берилади. Ҳомиладор ва 8 ёшгача болалари бўлган аёлларни тунгги, ишдан ташқари, дам олиш кунларидаги ишларга жалб қилиш ва ҳизмат сафарига юбориш таъқиқланади.

Ўсмирлик даврида ҳаёт муҳим учун функциялар, яъни тез ўсиш ва тананинг физик ривожланиши юқори бўлади. Бу билан бир қаторда бўғим аппарати ҳали нозик бўлади, мушакларни тез чарчаши кузатилади, нафас олиш, қон-томир ва ҳазм қилиш тизимида бузилишлар кузатилиб турилади. Меҳнат қонунларига асосан, 16 ёшга тўлмаган ўсмирлар ишга қабул қилинмайди. Айрим шароитларда 15 ёшга тўлган ўсмирлар ФЗКУ рухсати билан ишга олинади. 16 ёшгача бўлган ўсмирлар учун 24 соатлик, 16-18 ёшгача бўлган ўсмирлар учун 36 соатлик иш ҳафтаси белгиланган. Ўсмирлар учун бир

календарь ой миқдорида йилнинг энг яхши даврларида ёки ўзи хоҳлаган вақтда таътил берилади. Тунгги ишларда, ишдан ташқаридаги дам олиш кунларида ва уларнинг соғлиги учун зарарли моддалар ишлаб чиқарадиган ишларда ўсмирлар меҳнатидан фойдаланиш таъқиқланади. 18 ёшга тўлмаган ўсмир болаларга 16 кг гача, қизларга эса 10 кг гача оғирликда бўлган юкларни кўтарига рухсат этилади.

2. Меҳнат муҳофазаси бўйича қонунларнинг бажарилишини назорат қилиб туриш қуйидаги давлат ташкилотларига юклатилган:

1. Ўзбекистон Республикаси меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги.

Корхоналарда хавфсиз ишлаш, техника хавфсизлиги бўйича меъёр қоидаларига, саноат санитарияси, меҳнат гигиенаси, меҳнат қонунчилигига риоя қилиш масалаларини назорат қилади. Ҳар бир тармоқ ўз техник инспекторига эга.

2. “Саноатконтехназорат” агентлиги. Бу қозонларининг тўғри ишлашини босим остида ишлайдиган идишларни, юк кўтариш машиналари (кўтарма кранлар, лифтлар), экскаваторлар, газ ускуналари магистрал қувурлари ишини ва портловчи моддаларни ишлатиш, сакраш ва ташиш ишларини назорат қилади.

3. Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлигининг санитария-эпидемиология назорати.

Ҳаво, сув ва тупроқни ифлосланишдан огоҳлантириш, шовқин ва вибрацияни йўқотиш цехларнинг санитария ҳолатларини яхшилаш (ҳарорат, нисбий намлик, ёритилганлик ва ҳ.) ишларини назорат қилади.

4. Республика Ички ишлар вазирлигининг ёнғиндан муҳофаза қилиш Бош бошқармаси.

Ёнғинга қарши тадбирларни, ўт ўчириш воситаларининг ҳолатини, ёнғин ҳақида хабар бериш воситаларининг ишини назорат қилади.

5. Ўзбекистон Республикаси энергетика ва электрлаштириш Давлат акционерлик жамияти.

Корхоналардаги энергия тизимларининг техник эксплуатациясини ва хавфсизлик техникаси қоидаларига риоя қилишни назорат қилади.

Жамоат назорати - меҳнат қонунлари, хавфсизлик техникаси ва саноат санитарияси меъёр ҳамда қоидаларининг бажарилишини кузатиб боради. Шунингдек, корхонадаги бахтсиз ҳодисаларни келиб чиқишини, касб касалликларини камайишини таъминловчи чора-тадбирларни қандай амалга оширилаётганини назорат қилади.

Барча ишлаб чиқариш корхоналарида 3 поғонали назорат амалга оширилади:

1-поғона: ҳар куни уста жамоатчи-назоратчи биргаликдаги цехдаги иш жойларини айланиб чиқиб, учраган камчиликларни тузатиш чораларини кўрадилар.

2-поғона: ҳар ҳафта цех бошлиғи катта жамоатчи-назоратчи билан биргаликда цехдаги иш жойларини айланиб чиқиб, учраган камчиликларни тузатиш чораларини кўрадилар.

3-поғона: ойда бир марта корхона бош муҳандиси биргаликда иш жойларини айланиб чиқади. Бу назорат бўйича корхонада қарор чиқарилади.

Барча корхона, ташкилот, муассаса, вазирликлар ва тармоқларда меҳнат муҳофазаси қонунлари бажарилишининг олий назорати Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлигига юклатилган.

Ишлаб чиқариш корхоналарида меҳнат муҳофазасига доир ишлар ташкилий-техник тадбирларнинг комплекс режаси асосида амалга оширилади. Бу тадбирларни корхона маъмурияти маҳаллий касаба уюшмаси қўмитаси билан биргаликда ишлаб чиқади. Комплекс режа йиллик, беш йиллик ёки кўп йиллик режалардан ташкил топади. Бунда фан ва техниканинг меҳнат муҳофазаси соҳасида эришган ютуқлари, корхонанинг ривожланиш истиқболлари ҳисобга олинади. Ишларни бажарилишини назорат қилиш хавфсизлик ишлари бўйича муҳандис зиммасига, уни амалга оширишга жавобгарлик эса корхона цехлари бўлинмалари бошлиқлари зиммасига юклатилади. Махсус маблағни ва моддий таъминотни талаб қилувчи тадбирлар жамоа шартномасига илова қилинадиган режага киритилади. Жамоа шартномасини ҳар йили корхона раҳбари ишчи-хизматчилар номидан касаба уюшмаси қўмитаси билан тузади. Жамоа шартномасига киритилган меҳнат муҳофазасига доир тадбирларнинг бажарилишига ажратилган маблағлар ишлатиб бўлинганлиги ҳақида махсус далолатнома тузилиб, унга корхона касаба уюшмаси қўмитаси раиси ва корхонанинг бош муҳандиси имзо чекадилар.

3. Давлат қонунчилиги меҳнат муҳофазаси қоида ва меъёрларининг бузилиши учун қатъий жавобгарлик белгилайди. Ҳамма вазирликлар, бирлашмалар ва саноат корхоналарида меҳнат қонунларининг аниқ бажарилишини Ўзбекистон Республикаси Прокуратураси кузатади. Прокуратура умумий назорат тартибида текшириш натижаларидан саноат корхоналари раҳбар ходимларини хабардор қилади ва меҳнат қилиш қоидаси бузилишини тезда бартараф этишни талаб қилади, раҳбар ходимларга маъмурий чора кўрилишини талаб қилиб, юқори раҳбар ходимларга мурожаат этади.

Жавобгарлик турлари 3 га бўлинади:

1. Маъмурий жавобгарлик - уялтириш, хайфсан эълон қилиш, вақтинча ёки бутунлай паст даражали ишга ўтказиш, имтиёзларни чеклаш.

2. Жиноий жавобгарлик - Ўзбекистон Республикаси жиноят процессуал Кодексида биноан олиб борилади. Масалан:

- қонданинг бузилиши бахтсиз ҳодисага олиб келса, бир йилгача ахлоқ тузатиш ишларига ёки озодликдан маҳрум қилиш ёки 5 минимал иш ҳақи миқдорида жарима ёки ишдан бўшатиш чоралари қўлланади.

- корхонадан чиқаётган чиқиндилар туфайли ҳаво ва сув ҳавзаларининг ифлосланиши учун 1 йилгача ахлоқ тузатиш ишларига ёки 5 минимал иш ҳақи миқдорида жарима тўланади.

3. Моддий жавобгарлик - қонунсиз равишда ишдан бўшатиш, мажбурий иш қолдирган, касбий касаллик туфайли жабрланган кишига тўланадиган ҳақни раҳбар лавозимидаги ходимдан қисман ёки тўлиқ ундириб олиш.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Шарафутдинова, Р. И., Муратова, Г. С., & Турсунбаева, М. Т. К. (2020). КОНЦЕПЦИИ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ И ОБРАЗОВАНИЯ И ИХ ФОРМИРОВАНИЕ В СОЗНАНИИ СТУДЕНТОВ. Биология и интегративная медицина, (4 (44)), 156-161.

2. Ochilova, N. R., Muratova, G. S., & Karshieva, D. R. (2021). The Importance of Water Quality and Quantity in Strengthening the Health and Living Conditions of the Population. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF MEDICAL AND NATURAL SCIENCES, 2(5), 399-402..

3. Шарафутдинова, Р. И., Муратова, Г. С., & Турсунбаева, М. Т. (2020). Талабаларда экологик тафаккур ва тарбия тушунчаларини шакллантириш. Новый день в медицине, 1(29), 105-107.

4. ШАРАФУТДИНОВА, Р. И., МУРАТОВА, Г. С., & ТУРСУНБАЕВА, М. Т. К. (2020). Concepts of ecological thinking and education and their formation in the minds of students. Биология и интегративная медицина, (4), 156-161.

5. Ochilova, N. R., Muratova, G. S., & Karshieva, D. R. (2021). The Importance of Water Quality and Quantity in Strengthening the Health and Living Conditions of the Population. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF MEDICAL AND NATURAL SCIENCES, 2(5), 399-402.

6. Шарафутдинова, Р. И., Муратова, Г. С., & Турсунбаева, М. Т. К. (2020). Экологик таълим ва тарбия тушунчаларини шакллантириш тамойиллари. Биология и интегративная медицина, (1 (41)).

7. Шарафутдинова, Р. И., Муратова, Г. С., Жумаева, Г. А., & Мустафаева, Ш. А. (2018). Спорт тиббиёти фанидан амалий машгулотлар ўтказишда ҳамкорлик таълими усулларида фойдаланиш-" Современное состояние,

проблемы и перспективы медицинского образования" международная учебно-научно-практическая конференция Бухара.

8. Муратова, Г. С. (2017). Основы психологии общения медицинской сестры. In Young scientists' and mentors' non-standart congress (pp. 177-180).

9. Infarovna, S. R., & Saitovna, M. G. (2021). Role formation of ecological thinking and education in higher education institutions. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(2), 1400-1403.

10. Amonovich, M. A., Muxammadjonovna, M. S., & Saidovna, M. G. (2019). Printing and technical properties of cotton fabrics printed by thickning polymer compositions. *Austrian Journal of Technical and Natural Sciences*, (11-12), 45-47.

11. ШАРАФУТДИНОВА, Р. И., МУРАТОВА, Г. С., & ТУРСУНБАЕВА, М. Т. К. (2020). Concepts of ecological thinking and education and their formation in the minds of students. *Биология и интегративная медицина*, (4), 156-161.

12. Muratova, G. (2020). ВЛИЯНИЕ ГАСТРОЭЗОФАГЕАЛЬНОЙ РЕФЛЮКСНОЙ БОЛЕЗНИ НА ПРОЯВЛЕНИЯ КЛИНИЧЕСКОГО СТАТУСА БРОНХИАЛЬНОЙ АСТМЫ. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 1(1).

13. Шарафутдинова, Р. И., Муратова, Г. С., Жумаева, Г. А., & Мустафаева, Ш. А. (2020). USING COLLABORATIVE LEARNING METHOD ON CONDUCTING PRACTICAL EXERCISES ON THE SUBJECT OF SPORTS MEDICINE. *Новый день в медицине*, (2), 261-264.

14. Tolibova, Z. H., Qarshiyeva, D. R., & Ochilova, N. R. (2020). The role of Human healthy and safe lifestyle in the period of global pandemic-covid 19. *The American journal of applied scincer*, 2(11).

15. Muratova, G. S., & Qarshiyeva, D. R. (2022). Basic Symptoms of Infectious Diseases. *European Journal of Life Safety and Stability* (2660-9630), 13, 117-121.

16. Karshieva, D. R., Nazarova, F. A., & Tolibova, Z. H. (2021). Atmospheric dust and its effects on human health. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(3), 1168-1172.

17. Kholliyev, A. E., Norboyeva, U. T., Kholov, Y. D., & Boltayeva, Z. A. (2020). Productivity of cotton varieties in soil salinity and water deficiency. *The American Journal of Applied sciences*, 2(10), 7-13.

18. Мустафаева, М. И., & Файзиева, Ф. А. (2016). Сравнение альгофлоры биопрудов г. Бухары с аналогической флорой прудов Узбекистана. *Евразийский Союз Ученых*, (6-3 (27)), 81-82.

19. Fayziyeva, F. A., & Nazarova, F. A. (2021). Bioecology and useful properties of papaya or melon tree. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(3), 1778-1785.

20. Sharofutdinova, R. I., Asadullaev, A. N., & Tolibova, Z. X. (2021). The Factors and Basic Concepts Determining Community Health. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF MEDICAL AND NATURAL SCIENCES, 2(5), 376-379.

21. ASADULLAYEV, A. (2020). Jamiyatda sog'lom turmush tarzini tashkil qilishda jismoniy tarbiya va sport mutaxasislarining o'rni. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 1(1).

22. Asatullayev, A. N., & Jabborova, O. G. (2022). Bleeding and its Types, Organization of Emergency Assistance in Bleeding. European Journal of Life Safety and Stability (2660-9630), 13, 111-116.

23. ASADULLAYEV, A. (2021). sog'lom turmush tarzini shakllantirishning pedagogik asoslari. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 8(8).

24. Asadullaev, A. N., & Tolibova, Z. X. (2021). CENTRAL ASIAN JOURNAL OF MEDICAL AND NATURAL SCIENCES Volume: 02 Issue: 05| Sep-Oct 2021 ISSN: 2660-4159.

25. Ahmadovich, T. N., Kosimovich, H. Y., Azamovna, J., & Ahmedjanovna, N. F. (2020). The Formation of Water Collector-Resources Drainage Network of Zarafshan Oasis and the Questions of Recycling. TEST Engineering & Management, 27380-2738.

26. Fayziyeva, F. A., & Nazarova, F. A. (2021). Bioecology and useful properties of papaya or melon tree. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(3), 1778-1785.

27. Мустафаева, М. И., & Файзиева, Ф. А. (2016). Сравнение альгофлоры биопрудов г. Бухары с аналогической флорой прудов Узбекистана. Евразийский Союз Ученых, (6-3 (27)), 81-82.